

8

Gepaste afstand. Over ruimtelijke nabijheid van ouders en kinderen

Jeanet Kullberg

8.1	Geografische afstand tussen ouders en kinderen	183
8.2	Uit huis	183
8.3	In de buurt van familie?	191
8.4	Samenvattend	198
	Noten	200
	Literatuur	201

Bijlagen (te vinden via www.scp.nl bij de desbetreffende publicatie)

Samenvatting

Ruimtelijke afstand tot de ouders ontstaat bij het uitvliegen van de kinderen en de opeenvolgende verhuisbewegingen van die kinderen daarna. Zo wonen hogeropgeleiden verder van hun ouders dan lageropgeleiden, omdat zowel studie- als werkopties ze verder van huis voeren. Deze werkelijkheid komt ook tot uitdrukking in de voorkeuren omtrent nabijheid van familie. Een op de tien Nederlanders wil dat dierbare familie in dezelfde buurt woont, van wie een zeer klein deel voor inwoning is of voor een vorm van 'kangoeroewonen'. Voor een derde van de Nederlanders is het ook best als hun naaste familie in een andere woonplaats, maar wel in dezelfde regio woont. Nog eens een kwart maakt het niet uit waar de familie woont. Kleinkinderen worden het meest dichtbij gewenst, gevolgd door ouders. Nederlanders met een Turkse of Marokkaanse achtergrond hechten veel meer belang aan familie in dezelfde woonbuurt.

Sinds midden jaren tachtig is er weinig veranderd in de leeftijd waarop kinderen uit huis gaan. Vanaf het 18e jaar verlaat ieder jaar ongeveer 10% het ouderlijk huis. Kinderen die vanuit huis gaan samenwonen of trouwen, vliegen een paar jaar later uit dan degenen die voor een opleiding vertrekken of om zelfstandig te zijn. Die laatste twee motieven zijn steeds belangrijker geworden, eerst vooral voor jongens, maar gaandeweg steeds meer ook voor meisjes.

Kleine maar toenemende aantallen uitgevlogen kinderen keren weer enige tijd terug op het ouderlijk nest, meestal nadat hun relatie is verbroken of een opleiding is beëindigd. Vergelijkbaar kleine aantallen kinderen verhuizen naar een huis vlak bij de ouders. Echtscheiding is de belangrijkste reden. De omgekeerde beweging is veel schaarser: ouders die door hun kinderen in huis genomen worden of om de hoek gaan wonen. Mobiele mantelzorgunits zijn vooralsnog een marginaal verschijnsel. Ze zijn kostbaar en vergen aanzienlijke tuinen bij de woning.

8 Gepaste afstand. Over ruimtelijke nabijheid van ouders en kinderen

8.1 Geografische afstand tussen ouders en kinderen

Relaties tussen generaties binnen een familie hebben een geografische component. Het moment waarop kinderen uit huis gaan hangt ten dele samen met de omstandigheden in het ouderlijk huis. De relatie met de ouders en de materiële situatie, zoals ruimte en privacy voor de jongere in het ouderlijk huis, maken het meer of minder aantrekkelijk om zelfstandig te gaan wonen. Eenmaal uitgevlogen kunnen kinderen dicht bij het ouderlijk huis blijven of zich verder weg vestigen. Ook komt het voor dat ouders en één van de kinderen op enig moment weer samen gaan wonen of in elk geval dicht bij elkaar in de buurt. Dit kan een voorwaarde zijn om praktische hulp te kunnen verlenen, zoals op (klein)kinderen passen of een hulpbehoevende ouder verzorgen. Dergelijke vormen van hulp van ouders aan hun (jong)volwassen kind of aan kleinkinderen en van kinderen aan hun hulpbehoevende ouders staat centraal in de hoofdstukken 9 en 10. In dit hoofdstuk bekijken we in hoeverre de betrokkenen ruimtelijk gezien vlakbij elkaar willen zijn om dergelijke hulp te kunnen geven of misschien om andere redenen. We gaan eerst in op het uit huis gaan van kinderen en op de weinig algemene gevallen dat ouders en kinderen later opnieuw bij elkaar komen te wonen, doordat de een bij de ander intrekt (§ 8.2). Vervolgens gaan we in op de fysieke afstand tussen ouders en kinderen en gaan we na welke omstandigheden binnen de familie daarop van invloed zijn (§ 8.3). Aan de hand van de enquête Nederland in Generaties (NiG2010) beschrijven we de graad van nabijheid tot familieleden die Nederlanders wensen en de redenen waarom ze die afstand wensen. Daarna wordt naar feitelijke afstanden gekeken en onderzocht welke veranderingen in het leven van ouder of kind aanzetten tot een verhuizing in de richting van de familie.

8.2 Uit huis

Leeftijd uit huis gaan verandert weinig

Vanaf het 18e jaar gaat met elk jaar dat de leeftijd stijgt ongeveer 10% van de thuiswonende jongeren het huis uit, totdat met het 30e jaar ongeveer 85% van de jongvolwassen is uitgevlogen (VROM 2007). Kinderen van boven de 30 die thuis blijven wonen zijn veelal ongetrouwde zonen en kinderen met ernstige gezondheidsbeperkingen.

Hoewel de trend voor mannen en vrouwen hetzelfde is, verschilt de leeftijd waarop ze uit huis gaan ongeveer anderhalf jaar. Meisjes zijn eerder zelfstandig. Met 25 jaar woont een derde van de zonen nog thuis, tegen 15% van de dochters. De leeftijd waarop meisjes gaan huwen of samenwonen ligt meestal tussen 21 en 25 jaar. Bij jongens is er meer spreiding en varieert de leeftijd vooral van 21 tot en met 30 jaar. Zonder partner uit huis gaan doen zowel jongens als meisjes meestal voor hun 21e, vaak vanwege studie

(CBS 2009). Vergeleken met andere Europese landen verlaten Nederlandse jongeren het ouderlijk huis relatief jong.

De leeftijd waarop jongvolwassenen het huis uit gaan kan te maken hebben met kansen op de woningmarkt, maar ook met culturele bijzonderheden en veranderingen. In de periode 1930-1934 verlieten Nederlandse mannen het ouderlijk huis gemiddeld met 23,7 jaar en vrouwen met 22,6 jaar. In de aanloop naar de tweede wereldoorlog en in de jaren van naoorlogse woningschaarste stegen die leeftijden tot gemiddeld 26,3 jaar voor mannen en 24,9 voor vrouwen (periode 1945-1949; De Jong-Gierveld et al. 1991). In de jaren vijftig begonnen de leeftijden te dalen tot eind jaren zeventig, waarna de leeftijd tamelijk constant bleef (VROM 2007; CBS 2009). De daling van de leeftijd waarop kinderen het huis verlaten kan worden verklaard uit de toegenomen welvaart in deze jaren en uit sociaal-culturele veranderingen. Zo waren er toenemende kansen op hoger onderwijs, waarvoor het nodig kon zijn om op kamers te gaan wonen. Daarnaast speelt individualisering een rol, een op individuele vrijheid gerichte cultuur, en een meer gelijke positie van mannen en vrouwen. Het ouderlijk huis werd niet alleen meer verlaten vanwege een opleiding ver van huis, een baan of het huwelijk, maar ook puur omwille van de zelfstandigheid.

Vanaf midden jaren tachtig verandert de leeftijd waarop jongeren uit huis gaan nauwelijks meer. Dit kan verband houden met het feit dat veel jongeren in het ouderlijk huis behoorlijk riante omstandigheden gewend zijn. Dat jongeren hun slaapkamer delen met een broer of zus is eerder uitzondering dan regel. Ook genieten ze in het ouderlijk huis meer vrijheden dan vroeger. Zo heeft van de 18-24-jarigen bijna de helft een vaste vriend of vriendin en in de meeste gevallen hebben ouders geen bezwaar als die blijft slapen. Van de 15-19-jarigen heeft driekwart een eigen televisie op de kamer en zeker 90% een computer. Individualisering krijgt ook gestalte binnen het gezin (Schnabel 2006).

'Recht' op zelfstandig wonen voor jongeren

In de loop van de jaren zeventig werd, aansluitend bij de toenmalige individualiserings-trend, jongeren het recht op zelfstandige huisvesting toegekend vanaf 18 jaar (Nota Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens, 1975). Van een opeisbaar recht is nooit sprake geweest, wel werden in de periode 1975-1985 75.000 betaalbare, gesubsidieerde woningen gebouwd, zogenaamde HAT-eenheden, genoemd naar de nota. Zo werd het kamers bewonen, dat voorheen voorbehouden was aan studenten, formeel ook voor andere jongeren mogelijk gemaakt. De HAT-regeling werd eind jaren tachtig afgeschaft, omdat in de reguliere bouw al kleiner werd gebouwd; kleine huishoudens, behalve van jongeren ook van gescheiden personen, waren immers 'op de kaart gezet' (De Vreeze 1993). In de jaren negentig zouden vooral de onzelfstandige HAT-eenheden in buitenwijken van de steden met leegstandsproblemen kampen, omdat ze niet aansloten bij de voorkeur van veel jongeren, die liever woonruimte in het stadscentrum zoeken. Onzelfstandige wooneenheden en kamers vormen een buffer op de woningmarkt die er mede toe bijdraagt dat ook in tijden van drukte op de woningmarkt jongeren in principe uit huis kunnen gaan. Ze zullen dan wel dergelijke vaak minder ideale alternatieven afwegen tegen de steeds comfortabeler geworden situatie in het ouderlijk huis.

Vrouwen in de babyboomgeneratie zelfstandiger

Volgens onderzoek van Blaauboer en Mulder (2009) is er tot op zekere hoogte sprake van verschillen tussen geboortecohorten wat betreft de kans om uit huis te gaan. Het cohort 1923-1939 – het oudste dat de onderzoekers onderscheiden – had de geringste kans om voor het 35e jaar uit te vliegen. Dat gold voor zowel mannen als vrouwen en voor samenwonenden zowel als alleenstaanden. Dit cohort was dan ook toe aan zelfstandig wonen tijdens de Tweede Wereldoorlog en de daaropvolgende jaren van bijzondere woningschaarste. Nadien zijn de veranderingen voor volgende cohorten minder in het oog springend, met uitzondering van vrouwen uit het babyboomcohort 1950-1959. Zij hadden een significant hogere kans om jong uit huis te gaan dan vrouwen uit eerdere en latere cohorten. Dat gold zowel voor vrouwen die alleen gingen wonen als voor vrouwen die gingen samenwonen met een partner. Kennelijk was de drang naar zelfstandigheid bij dit cohort vrouwen groter dan bij de cohorten voor en na hen. Ook het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS 2009: 16) constateert een gemiddeld wat lagere leeftijd van uit huis gaan bij de babyboomgeneratie dan bij eerdere en latere generaties. Hun zelfstandige huisvestingstijd valt samen met de oplevering van een groot aantal woon-eenheden voor jongeren vanaf de tweede helft van de jaren zeventig.

Motieven om uit huis te gaan

Er zijn drie hoofdredenen om uit huis te gaan: samenwonen of trouwen, een opleiding of een baan op afstand van het ouderlijk huis, en de wens om zelfstandig te zijn en te wonen. Huwen of samenwonen is nog altijd de belangrijkste reden, hoewel het belang ervan afneemt ten gunste van het zelfstandig willen zijn, ook zonder partner. Dat laatste geldt voor mannen iets meer dan voor vrouwen. Noemde in de jaren zeventig nog ruim de helft van de mannen en vrouwen trouwen of samenwonen als voornaamste reden om uit huis te gaan, in de jaren 2000-2007 was dat nog ruim 30% van de mannen en bijna 40% van de vrouwen (CBS 2009). Ongeveer een derde van de jonge mannen geeft aan dat ze uit huis willen om zelfstandig te zijn. In de jaren zeventig was dat nog maar 15%. Van de vrouwen wil ruim een kwart zelfstandig zijn. Overigens komen daar nog kleine aantallen bij die in het Onderzoek Gezinsvorming van het CBS (CBS 2009) aangeven het ouderlijk huis te willen verlaten omdat de sfeer thuis niet goed is. Deze jongeren zoeken in feite ook zelfstandigheid, maar meer vanwege push- dan vanwege pullfactoren. Het gaat om ongeveer 6% van de vrouwen en 4% van de mannen, percentages die sinds de jaren zeventig weinig veranderden.

Het volgen van een opleiding was in de periode 2000-2007 voor ruim een op de vijf vrouwen de belangrijkste aanleiding om uit huis te gaan en dat is meer dan in eerdere jaren. Dit hangt samen met de gestegen deelname van vrouwen aan het hoger onderwijs (zie hoofdstuk 2). Vrouwen noemen deze reden ook vaker dan mannen. Uit huis gaan in verband met werk wordt door mannen vaker genoemd dan door vrouwen, maar het betreft maar 5% van de mannen die het ouderlijk huis verlaten.

Motieven om uit huis te gaan verschillen naar het (potentiële) opleidingsniveau van de jongeren. Lageropgeleiden en vooral de vrouwen onder hen, willen vaker uit huis om te trouwen of samen te wonen, terwijl hogeropgeleiden vaker vanwege de opleiding uit huis gaan (CBS 2009). De dichtheid van hoger onderwijs is geringer dan die van lagere

onderwijsvormen, dus is het dan ook eerder nodig om uit huis te gaan. Voor vrouwen neemt bovendien ook de wens om zelfstandig te zijn toe met een oplopend opleidingsniveau; voor mannen maakt het opleidingsniveau geen verschil. Een slechte sfeer in het ouderlijk huis ten slotte wordt vaker door lageropgeleide dan door hogeropgeleide jongeren, zowel mannen als vrouwen, opgegeven als reden om uit huis te willen.

Zelfstandig wonen, met wie?

Vier op de tien jongeren gaan uit huis om feitelijk samen te wonen (figuur 8.1), meestal ongetrouwd. Trouwen uit huis is bijzonder geworden. Met een partner samenwonen is vooral onder de mannen afgenomen in de loop der jaren, terwijl ze vaker alleen zijn gaan wonen. Vrouwen zijn ook minder uit huis gaan samenwonen met een partner, maar ze zijn niet beduidend vaker alleen gaan wonen; wel vaker met anderen. Dit houdt verband met het toenemend aantal vrouwen dat een hogere opleiding volgt en in een studentenhuus gaat wonen (CBS 2009). Sinds de jaren negentig zijn meer vrouwen dan mannen samen gaan wonen met anderen dan hun partner of familie. Een klein, maar vooral onder mannen licht toegenomen aantal jongeren gaat bij familie of schoonfamilie wonen.

Meisjes uit migrantengezinnen gaan minder snel uit huis vergeleken met autochtone meisjes, jongens juist eerder, althans indien ze zonder partner gaan wonen (Blaauboer en Mulder 2009). Jongeren van Marokkaanse en Turkse afkomst, een snel groeiende groep, wonen minder vaak in studentenhuizen; zij kiezen er vaker voor om samen met familieleden op kamers te gaan wonen, of in te trekken bij familie in de stad waar de opleiding is. Er is dan een geleidelijke overgang naar zelfstandigheid. Een 18-jarige Marokkaans-Nederlandse verwoordde het zo:

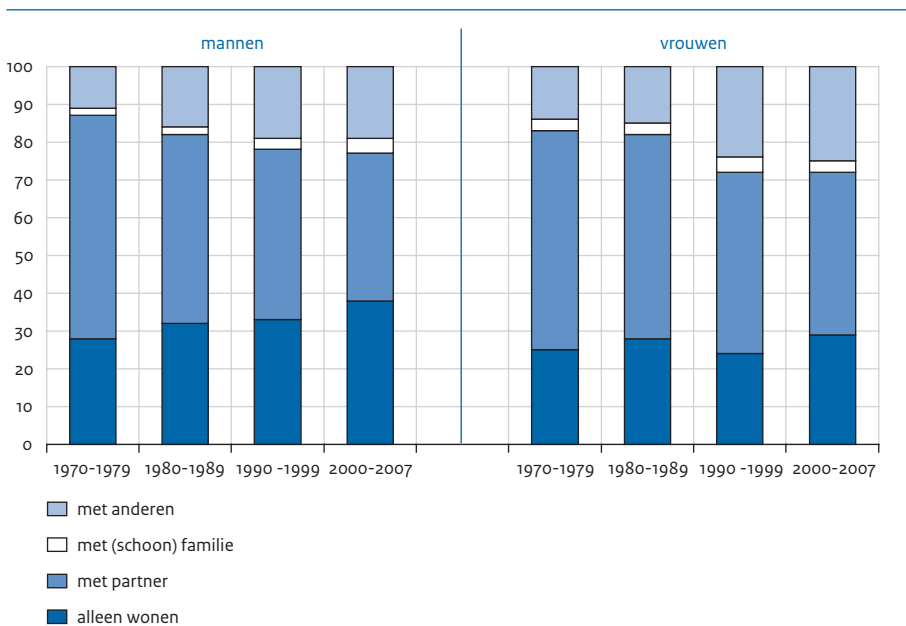
Het is niet echt uit huis. Ik ben nog steeds met mijn broer. Dat is ook een deel van ons gezin.

Alleen op jezelf wonen is echt heel anders. Het is dan meer verantwoordelijkheid (Kullberg et al. 2009: 128).

Voor meisjes van Marokkaanse of Turkse afkomst biedt deze tussenstap bescherming, iets waaraan de ouders sterk hechten. Jongens met deze achtergrond gaven soms aan te zoeken naar zelfstandigheid ten opzichte van hun ouders, met wie de omgang vrij formeel is, maar toch ook te hechten aan de gezelligheid van het delen van woonruimte met een broer, zus, neef of vriend (ibid.).

Figuur 8.1

Bestemming bij het uit huis gaan van mannen en vrouwen, naar de periode van uit huis gaan (in procenten)

Bron: CBS (2009: 21)

Push- en pullfactoren in het ouderlijk huis

In hoeverre jongeren de behoefte voelen om uit huis te gaan, is mede afhankelijk van de condities in het ouderlijk huis. De Jong-Gierveld et al. (1991) onderscheiden materiële en immateriële ouderlijke hulpbronnen, en overdraagbare en niet overdraagbare hulpbronnen, die samen helpen verklaren of jongvolwassenen eerder of later uit huis gaan. Geld en eigendom zijn materiële, overdraagbare hulpbronnen; opleiding en sociaal en cultureel kapitaal zijn immaterieel en overdraagbaar van ouder op kind. Materieel en niet overdraagbaar zijn, volgens de auteurs, de diensten die ouders, vooral moeders, verlenen en waarvan de thuiswonende jongere meeprofitteert: boodschappen, koken, wassen, schoonmaken, maar ook de ruimte en het comfort in huis. Immaterieel en niet-overdraagbaar zijn emotionele ondersteuning en zorg binnen het gezin. De verwachting is dat naarmate er meer overdraagbaar kapitaal is, jongeren eerder uit huis zullen gaan en als er meer niet-overdraagbaar kapitaal is, ze juist langer thuis blijven. Volgens veldwerk uit 1987 en 1988 was de kans dat jongeren voor hun 20e uit huis gaan het kleinst voor jongeren met weinig draagkrachtige ouders met juist wel veel niet-overdraagbare hulpbronnen. Zo stelden jongeren van wie de vader een slecht betaalde baan heeft, het uit huis gaan vaker uit tot na het 20e jaar. Een positief klimaat in het gezin verminderde de kans om uit huis te gaan (ibid.: 46).

Bij een combinatie van overdraagbaar en niet overdraagbaar kapitaal binnen hetzelfde gezin kunnen nestvliedende en nestblijvende krachten tegen elkaar in werken: materieel is er de mogelijkheid uit huis te gaan, maar de omstandigheden thuis maken thuis blijven aantrekkelijk.

Blaauboer en Mulder (2009) hebben op basis van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) 2002-2004 de invloed van ouderlijke hulpbronnen op het nestvliedgedrag van jongvolwassenen onderzocht door middel van analyses die corrigeren voor andere kenmerken zoals leeftijd, opleiding en geboortjaar van de jongere. Een hoge sociaal-economische status van de vader verkleint volgens hun analyses de kans om jong uit huis te gaan, geheel volgens de *feathered-nest* hypothese. Die gaat ervan uit dat goede materiële omstandigheden in het ouderlijk huis kinderen ervan weerhouden om jong uit huis te gaan. Voor wat oudere jongvolwassenen draait het effect om: bij een hogere status van de vader wordt de kans op uitvliegen juist groter, vermoedelijk doordat de ouderlijke hulpbronnen het mogelijk maken om zelfstandig te wonen. Het omslagpunt ligt voor degenen die alleen gaan wonen bij de leeftijd van bijna 19 jaar en voor degenen die met een partner gaan wonen bij ruim 22 voor vrouwen en bijna 26 voor mannen. De onderzochte groep betrof 16- tot 35-jarigen.

Er is ook een effect vastgesteld van het aantal broers en zussen in huis. Zijn dat er drie of meer, dan gaan vrouwen significant eerder uit huis dan als er geen broers of zussen zijn, althans indien ze zonder partner gaan wonen. Het kan zijn dat meer broers en zussen de jongvolwassene minder ruimte en privacy in huis geven en mogelijk ook minder aandacht van de ouders, maar het kan ook zijn dat enig kinderen, althans vrouwen in die positie, zich meer bezwaard voelen om hun ouders in een leeg nest achter te laten en om die reden langer thuis blijven wonen. Voor mannen is er alleen een (matig significant) verschil als ze met een partner gaan wonen. Degenen met drie of meer broers of zussen gaan hier eerder toe over dan degenen zonder broers of zussen.

Een goede relatie tussen ouders onderling vermindert de neiging om snel uit te vliegen, of omgekeerd: een slechte relatie is een aanjager voor de kinderen, zowel mannen als vrouwen. Vrouwen gaan eerder uit huis als ze opgroeien in een gezin met een stiefouder en – in mindere mate – ook als ze opgroeien in een eenoudergezin. Voor mannen is dit verband minder duidelijk.

Boemerangkinderen

Boemerangkinderen worden zo genoemd, kinderen die na een periode van zelfstandigheid voor kortere of langere tijd in het ouderlijk huis terugkeren. In de CBS-enquête van het Onderzoek Gezinsvorming 2008 (zie CBS 2009) is hiernaar voor het eerst gevraagd. Het verschijnsel zou zijn toegenomen. Van de jongeren die in de jaren negentig uit huis gingen, keerde een op zes à zeven nadien op enig moment terug op het ouderlijke nest. Bij degenen die in de jaren zeventig uitvlogen, gold dit maar voor een op de elf. De belangrijkste redenen om weer bij de ouders te gaan wonen zijn het stuklopen van een relatie en het afronden of voortijdig beëindigen van de opleiding. Het laatste betreft vooral hogeropgeleiden.

Terugkeren naar huis vanwege een stukgelopen relatie komt onder vrouwen meer voor dan bij mannen. Een op de drie 'boerangvrouwen' noemt dit motief, tegen krap een op de vijf mannen.

Onder laagopgeleide kinderen is een verbroken relatie verreweg de meestgenoemde reden om terug te keren. Andere redenen zijn dat er tijdelijk geen huisvesting is, men wacht op een andere woning. Mogelijk wordt in sommige gevallen van inwoners gespaard, bijvoorbeeld om schulden af te lossen. Financiële overwegingen worden evenwel door slechts 5% van de boerangkinderen als hoofdmotief genoemd. Zorg wordt weinig genoemd als reden om in te trekken, en als het al genoemd wordt, betreft het vaker kinderen die zorg vragen dan kinderen die voor hun ouders zorgen (ibid.). Hoe lang het boerangkind thuis blijft wonen is niet bekend.

Uit onderzoek van Smits (2010) blijkt dat kinderen eerder op het ouderlijk nest terugkeren als de ouders nog een koppel vormen of verweduwd zijn dan in geval van een gebroken en eventueel gehegroepeerd gezin met een stiefouder. Kinderen die zelf kinderen hebben keren minder snel terug. Ook dit onderzoek wijst erop dat boerangkinderen toch vooral op het nest terugkeren vanwege hun eigen behoeften en problemen. Hierbij moet wel aangetekend worden dat kinderen met ouders van boven de 80 in het onderzoek sterk ondervertegenwoordigd waren, zodat de meest hulpbehoevende ouders wellicht buiten beeld gebleven zijn.

Hulpbehoevende ouders in huis?

Het aantal kinderen dat ouders in huis neemt is niet groot in vergelijking met het aantal ouders dat tijdelijk weer een kind in huis neemt. Uit zowel woononderzoeken van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) als onderzoek van het NIDI (Aalders et al. 2003) blijkt dat het aandeel inwonende ouderen rond het jaar 2000 niet meer dan 1% tot hooguit 2% van alle 65-plussers bedroeg, ofwel enkele tienduizenden personen (Timmermans 2005: 108). Dit aandeel is sinds 1981 gestaag gedaald van ruim 3% tot ruim 1% eind jaren negentig. Het aantal is zo klein dat een exacte raming lastig is.¹ Huishoudens waar drie generaties bijeen wonen blijken uitermate schaars.

Van de nader onderzochte huishoudens met minimaal twee generaties van volwassenen, omvatte niet meer dan een kleine 6% drie generaties en nog eens 1,5% betrof ouderen die met één of meer kleinkinderen samenwonen.² In de overige gevallen woonde(n) de ouder(s) in bij een kind dat zelf geen thuiswonende kinderen (meer) heeft. Slechts in een op de vijf gevallen waarbij de ouder bij een kind inwoonde bleek deze ouder sterke fysieke belemmeringen te hebben. Deze hulpbehoevende ouderen kregen bovendien net zo vaak hulp van buiten het huishouden als andere ouderen. Fysieke hulp geven lijkt zodoende geen hoofdmotief om een ouder in huis te nemen, emotionele steun wellicht wel. Dat past ook bij de bevinding van Smits (2010) dat ouders, zowel moeders als vaders, vooral bij hun kind intrekken na echtscheiding of, in wat mindere mate, verweduwing. Ouders trekken vaker in bij een ongetrouwd of verweduwd kind dan bij een paar met of zonder kinderen. Ouders van niet-westerse migranten trekken ruim drie keer vaker in bij een kind dan onder autochtonen het geval is (ibid.). Behalve om kinderen die

(zorgbehoevende) ouders in huis nemen, kan het ook gaan om bijvoorbeeld asielmigranten die hun ouders uit het buitenland hebben laten overkomen.

Bij het in huis nemen van ouders zijn duidelijk regionale verschillen traceerbaar. Smits (2010) constateert dat het vaker voorkomt in plattelandsgebieden, wat verklaard kan worden uit de grotere woningen aldaar. Ook Timmermans (2005) stelt vast dat inwoning van ouders op het platteland en vooral in Overijssel meer voorkomt, maar schrijft dit vooral toe aan culturele verschillen, en dan met name aan het erfrecht, dat een van de kinderen tot erfgenaam van de boerderij maakte op voorwaarde dat de ouders daar verzorgd zouden worden. Vermoedelijk spelen zowel culturele verschillen als de ruimte in de woningen op het platteland een rol. Toch is inwoning van ouders ook daar een marginaal verschijnsel geworden. Een sterk plichtsbefef om voor ouders te zorgen is er wel, vanuit de culturele achtergrond, onder allochtone Nederlanders, vooral die van Marokkaanse of Turkse afkomst (Schellingerhout 2004). Doordat zij vooral in stedelijk gebied wonen, is de ruimte om ouders in huis te nemen in de praktijk voor velen juist beperkt. Desondanks nemen zij vaker dan autochtone Nederlanders hun ouders in huis.

Meergeneratiewoningen en mantelzorgunits

Om een oplossing te bieden voor klein behuisden voor wie het lastig is om iemand in huis te nemen, hebben verschillende woningcorporaties op kleine schaal meergeneratiewoningen ofwel kangoeroewoningen gebouwd. Dit kan zowel bij de nieuwbouw als bij de verbouw van woningen (VROM-raad 2002: 91). Het zijn twee aparte woningen, een grotere en een gelijkvloerse kleine, die met elkaar verbonden kunnen zijn of gewoon boven of naast elkaar liggen, met hoe dan ook elk een eigen voordeur. De huurcontracten voor beide woningen zijn aan elkaar gekoppeld, waarbij de woningen worden verhuurd aan twee zelfstandige huishoudens, meestal een ouder-kind-combinatie. Dankzij de nabijheid kunnen kinderen makkelijk voor hun ouder(s) zorgen, terwijl omgekeerd ouders, mits vitaal genoeg, voor kleinkinderen kunnen zorgen. Enkele zeer kleinschalige nieuwbouwprojecten van begin jaren negentig (in Amsterdam en Wageningen) ondervonden al snel problemen als de zorgrelatie beëindigd werd en een van beide huishoudens de woning verliet, terwijl de ander niet uitgezet kon worden (ibid.). In Dordrecht werden rond diezelfde tijd elf sets van dergelijke woningen opgeleverd bij de vernieuwing van het Noorderkwartier, op verzoek van vooral Turks-Nederlandse buurtbewoners die de woningen ook betrokken. Navraag leert dat ruim vijftien jaar later nog vier kangoeroecombinaties functioneren. Daar wonen de bewoners van het eerste uur nog. In de andere gevallen overleed de ouder of vertrokken de ouders naar het land van herkomst, waarna de jongere generatie in de (ruime) bovenwoning bleef en de onderwoning apart verhuurd werd. Nieuwe combinaties zijn, ook na het leeg komen van beide woningen, niet meer gemaakt. *Er is gewoon geen vraag*, zegt een corporatiemedewerker. Ook momenteel wordt nog in diverse gemeenten geëxperimenteerd met de bouw van dergelijke woningen, hoewel het niet altijd makkelijk is om kandidaten te vinden. Met het oog op het splitsen van de huurcontracten is het belangrijk dat de kleine woning niet te klein is en dat deze zelfstandig verhuurbaar is (Aedes-Actiz 2010).

In onderzoek van het ministerie van vrom naar woonwensen van ouderen (vrom 2010) is, geheel vrijblijvend, gepeild hoeveel ouderen geïnteresseerd zijn in een vorm van meergeneratiewonen. Maar liefst een op de drie 55-plussers zegt er zelf positief tegenover te staan, maar velen denken dat hun kinderen minder enthousiast zijn. Het zijn vooral jongere ouderen die enthousiast zijn, een indicatie dat niet zozeer de mantelzorg als wel de gezelligheid voorop lijkt te staan. Een groter aantal ouderen is wars van het idee. Maar wonen nabij de kinderen spreekt wel ongeveer twee keer zoveel 55-plussers aan als wonen in een seniorencomplex, -straat, -dorp of -stad, onder andere ouderen. Volgens marktonderzoek van usp uit 2010 (us Marketing Consultancy 2010) zou een op de zes 55-plussers geïnteresseerd zijn om zelf in een meergeneratiewoning te wonen met een kind. 3% was bereid om binnen vijf jaar zo'n woning te betrekken. De meesten wonen al in dezelfde gemeente als het kind waarmee ze zouden willen wonen; twee derde van de belangstellenden zou naar een andere gemeente verhuizen als dat moest. Toch constateert ook usp praktische problemen. Gebrek aan flexibiliteit bij de vaste vormen van meergeneratiewonen maakt mobiele accommodaties wenselijk. Maar de belangstellende ouderen zeggen wel over een kleine 60 vierkante meter te willen beschikken, waardoor de tuin waarin zo'n mobiele unit komt te staan, aan de grote kant moet zijn. Volgens het Kenniscentrum Wonen-Zorg van de koepelorganisatie van woningcorporaties (Aedes) zouden woningcorporaties steeds vaker vragen krijgen over dergelijke mobiele mantelzorgwoningen (Ekkelboom 2010). Vanwege vergrijzing en toenemende zorgbehoefte en bezuiniging in de zorg, wordt toch wel wat van mantelzorgunits op het eigen erf verwacht. Ze kunnen intensieve zorg voor ouders beter realiseerbaar maken.

Er zijn in Nederland momenteel 100 tot 200 mobiele mantelzorgunits (Aedes-Actiz 2010). Ze bestaan uit een kamer met badkamer, die tegen een bestaande woning aan geplaatst kan worden. Ook zijn er elf wat grotere en completere mantelzorgwoningen van rond de 60 vierkante meter, die als tijdelijke voorziening op een erf geplaatst kunnen worden. Die zouden zowel de mantelzorgers als de verzorgden goed bevallen (Ekkelboom 2010). Per 1 juli 2010 kunnen bestemmingsplannen zodanig worden aangepast, dat dergelijke units ook voor langere tijd geplaatst mogen worden. Of woningcorporaties ze op verzoek zullen plaatsen, zal afhangen van de bijdragen die zorgverzekeraars willen leveren. De baten zitten immers in besparingen op zorg; de units zelf en het plaatsen ervan zijn relatief kostbaar (ibid.).

8.3 In de buurt van familie?

In deze paragraaf wordt eerst nagegaan hoe dichtbij Nederlanders naar eigen zeggen willen wonen ten opzichte van hun familie, welke familie het betreft en wat de motieven zijn om al dan niet dichtbij te willen wonen. Dit gebeurt met behulp van vragen uit de scp-enquête NiG2010. Die geeft *geen* inzicht in de vraag hoe dichtbij men werkelijk woont. Feitelijke, ruimtelijke afstanden tussen familieleden en ook gebeurtenissen in de levensloop die leden van de verschillende generaties binnen een familie naar elkaar toe doen verhuizen, bekijken we aan de hand van ander onderzoek.

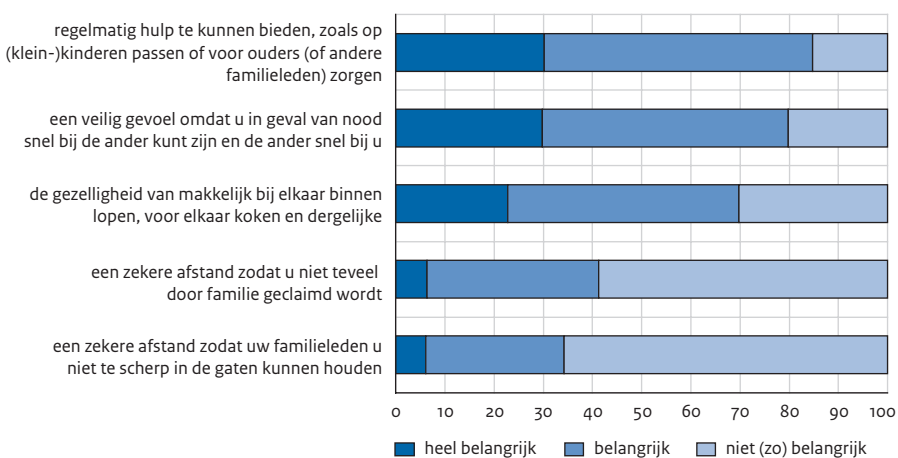
Hulp en gezelligheid belangrijker dan afstand houden

De deelnemers aan de generatie-enquête kregen enkele overwegingen voorgelegd die een rol kunnen spelen bij de keuze om al dan niet dicht bij familie te wonen. De overwegingen werden ingeleid met de opmerking: *Als het om uw familie gaat, hoe belangrijk is voor u [...], waarna vijf statements volgden (figuur 8.2). Deze stellingen meten in feite de mentale nabijheid van familie. Vervolgens is gevraagd welk familielid men het dichtst in de buurt wil hebben (figuur 8.3) en ten slotte hoe dichtbij of veraf dit familielid bij voorkeur zou moeten wonen (figuren 8.4 en 8.5).*

Het belangrijkste vinden respondenten dat zij regelmatig hulp kunnen bieden, snel bij de ander kunnen zijn voor eventuele noodhulp en, in iets mindere mate, de gezelligheid van makkelijk bij elkaar kunnen binnen lopen. Veel minder belangrijk, hoewel toch nog door een derde tot 40% van belang gevonden, is een zekere afstand bewaren tot familie, om niet te veel geclaimd te worden en om niet gecontroleerd te kunnen worden. De eerste drie stellingen worden vaak door dezelfde mensen bevestigd, net als de laatste twee, die voor meer afstand pleiten.

Figuur 8.2

Reactie op diverse overwegingen die mogelijk pleiten voor nabijheid van familie of juist voor een zekere afstand (in procenten)

Bron: SCP (NIG '10)

Voor elk van de motieven is gekeken welke kenmerken van de respondenten, zoals leeftijd, geslacht, opleiding, familieomstandigheden, favoriete familielid en gewenste nabijheid van dat familielid, van invloed zijn op de antwoorden.³

Voor degenen die regelmatig hulp willen bieden, die in geval van nood snel bij de ander willen zijn, en die makkelijk bij elkaar binnen willen kunnen lopen, maakt het uit waar hun familie woont. Dat moet meestal in dezelfde woonplaats zijn, maar dezelfde buurt

of dezelfde regio worden ook genoemd. Dat biedt nog een breed scala aan feitelijke afstanden. Bereikbaarheid zal voor velen zwaarder wegen dan de precieze afstand en de automobilititeit is daarin een belangrijke factor. Degenen die de gezelligheid van makkelijk bij elkaar binnen lopen hoog in het vaandel hebben, noemen veel vaker dan de anderen dat familie liefst in dezelfde buurt zou moeten wonen. Mensen die zeggen een zekere afstand van de familie te wensen, zijn minder uitgesproken over hoe dichtbij de familie moet wonen. Als zij al een voorkeur hebben, dan betreft het wonen 'in dezelfde regio', wat alle ruimte laat voor de nodige afstand.

Hulp vooral aan kleinkinderen en ouders

Degenen die regelmatig hulp willen kunnen bieden, zoals op kleinkinderen passen of voor ouders zorgen, willen veel vaker dicht bij de kleinkinderen wonen en daarnaast bij de ouders en pas daarna bij de kinderen. Voor het veilige gevoel is vooral de nabijheid van ouders gewenst, daarna die van de kinderen en kleinkinderen. Als het gaat om de gezelligheid van makkelijk binnen kunnen lopen, dan is de nabijheid van ouders het belangrijkste, gevolgd door de nabijheid van kleinkinderen en van broers of zussen. Kinderen komen daarna pas. Vermoedelijk willen ouders zich niet te zeer aan hun kinderen opdringen. Pas als er kleinkinderen zijn kunnen ze weer een hulpverlenende rol op zich nemen. Tot die tijd zijn het vooral de kinderen die zich tot de ouders wenden voor de zoete inval.

Degenen die zeggen aan een zekere afstand te hechten in verband met claims of sociale controle, zijn vaker jongere mensen (tot 40 jaar) dan oudere. Mensen met thuiswonende kinderen zeggen ook vaker afstand tot familie te wensen in verband met sociale controle dan personen zonder kinderen of met uitgevlogen kinderen. Voor hoogopgeleide mensen geldt dit minder dan voor lageropgeleiden.

Een zekere afstand met het oog op claims wordt vaker belangrijk gevonden door respondenten van wie de ouders nog in leven zijn, vooral als de ouders hulpbehoevend zijn. Onder respondenten die om deze reden afstand wensen, zijn er ook die hun ouders het liefst in het buurhuis zouden zien wonen. Dat geeft meer afstand dan wanneer de ouders in huis wonen. Angst voor claims kan samengaan met een grote betrokkenheid. Zo waarschuwt een van de nog schaarse mantelzorgers met een mantelzorgunit in de eigen tuin voor de intensiteit van de zorg voor een (schoon)ouder op het eigen erf. De nabijheid geeft ook ruimte voor meer claims van de verzorgde (Ekkelboom 2010).

Onder degenen die het belangrijk vinden om regelmatig hulp te kunnen bieden of in voorkomende gevallen noodhulp te kunnen verlenen, zijn vrouwen sterker vertegenwoordigd dan mannen. Ook religie speelt een rol. Mensen die als moslim zijn opgevoed noemen deze overwegingen veel vaker dan ongelovig opgevoede mensen. Mensen uit een katholiek nest zitten daartussenin. In geval van nood snel bij de ander kunnen zijn wordt door alle denominaties significant vaker belangrijk gevonden dan door ongelovig opgevoede mensen. Kijken we naar opleiding, dan blijkt dat hoogopgeleiden hieraan minder belang hechten dan laagopgeleiden. Mogelijk zijn ze mobieler, zijn hun verwanten zelfredzamer of weten ze op afstand makkelijker hulp voor hun verwanten te mobiliseren als dat nodig zou zijn. De gezelligheid van makkelijk bij elkaar binnen lopen tot slot wordt vaker belangrijk gevonden door jongeren (vooral tot 40 jaar) dan door

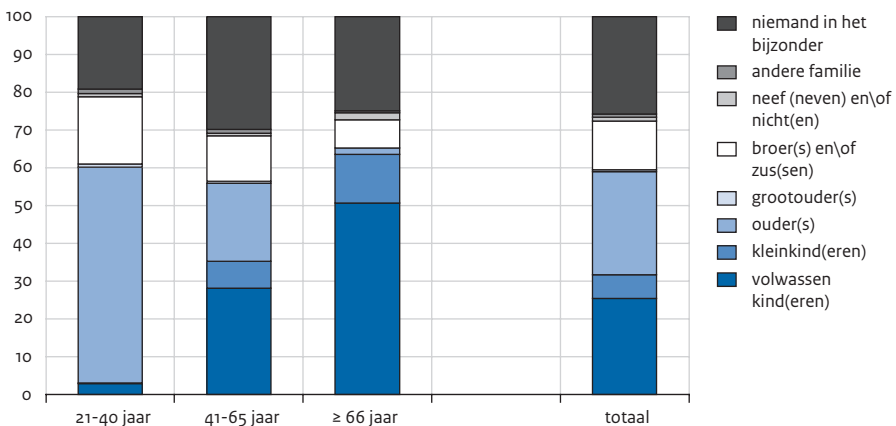
65-plussers. Hogeropgeleiden hechten hier weer minder belang aan (zie § B8.1 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl).

Grootste nabijheid gewenst voor kleinkinderen

Welk familielid men het meest dichtbij wil hebben, hangt vooral af van de fase in de levensloop (figuur 8.3). Jonge mensen denken bovenal aan hun ouders, ouderen willen vooral hun volwassen kinderen in de buurt hebben, en de groep van 41 tot en met 65 jaar neemt een tussenpositie in. Na ouders en kinderen worden broers of zussen en kleinkinderen het meest nabij gewenst, de laatsten zijn voor 65-plussers iets belangrijker dan broers of zussen. Grootouders worden niet zo vaak genoemd; neven en nichten vaker, maar toch ook weinig. De leeftijdsgroep van 41-65 jaar noemt vaker dan de andere leeftijdsgroepen 'niemand in het bijzonder'. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat er verschillende betekenisvolle familieleden nog in leven zijn en zelfstandig wonen, zodat het lastig 'kiezen' is tussen bijvoorbeeld ouders en een volwassen kind.

Figuur 8.3

Het familielid dat het dichtst in de buurt zou moeten wonen, naar leeftijd van de respondent (in procenten)

Bron: SCP (NIG'10)

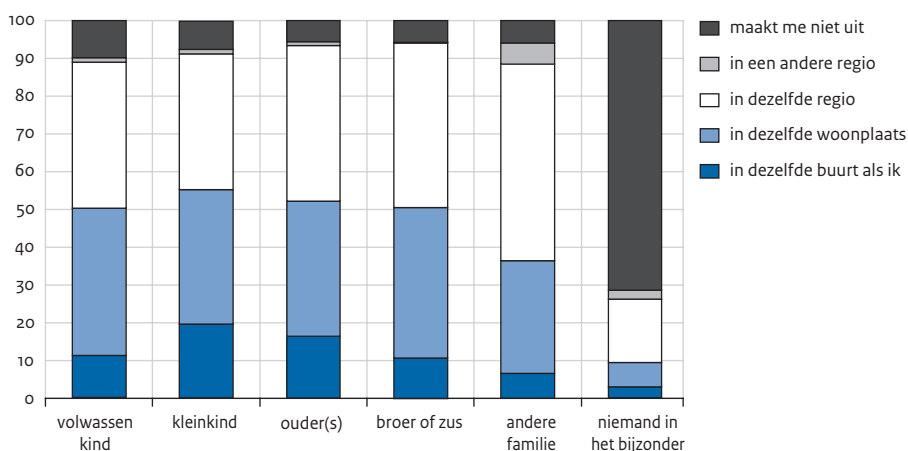
Voor vrouwen geldt dat ze vaker dan mannen specifiek zijn over welke familie ze het meest dichtbij willen hebben. Wanneer rekening wordt gehouden met de familiesituatie, zoals of er ouders zijn of uitwonende kinderen, dan zeggen vrouwen vaker dan mannen dat ouders, een kind, of een broer of zus het meest nabij zouden moeten wonen.⁴ Alleen voor kleinkinderen geldt dat niet. Daar zijn mannen even duidelijk over. Onder degenen die hun ouders het meest dichtbij willen hebben zijn behalve veel vrouwen ook naar verhouding veel hoogopgeleide mensen. In mindere mate geldt dit ook voor degenen die een broer of zus het meest nabij willen hebben. Een dergelijk verschil is er niet als het om kinderen of kleinkinderen gaat. Onder degenen die een broer of zus het meest

dichtbij willen hebben zijn mensen uit een zeer sterk stedelijk woonmilieu flink oververtegenwoordigd (zie § B8.2 in de bijlage).

Als we de gewenste nabijheid bekijken per familielid (figuur 8.4), dan wil men kleinkinderen het dichtst in de buurt hebben, gevolgd door ouders. Volwassenen kinderen en broers of zussen staan ongeveer op gelijke afstand.

Figuur 8.4

Gewenste nabijheid van het familielid dat men het meest dichtbij wil hebben, per gekozen familielid (in procenten)

Bron: SCP (NIG'10)

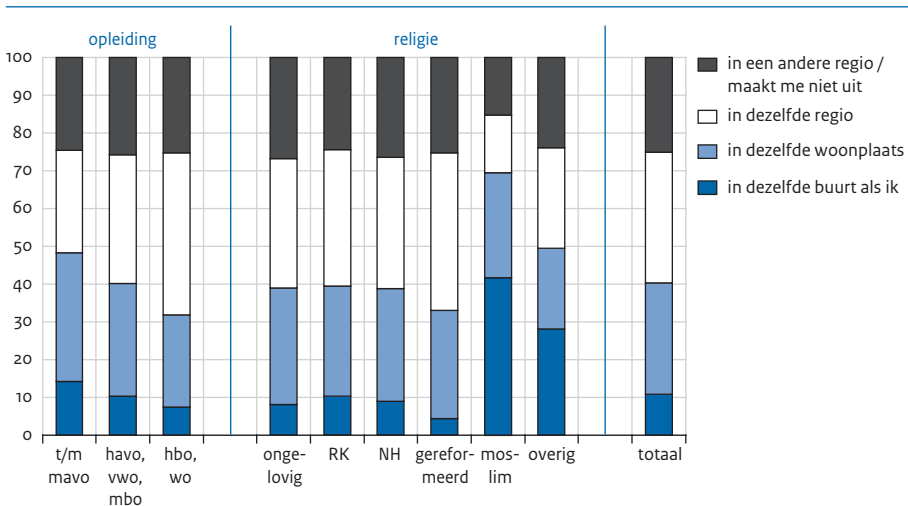
Familie in de buurt voor Nederlanders met moslimachtergrond veel belangrijker

Gevraagd naar hoe dichtbij het familielid zou moeten wonen dat men het *meest nabij* zou willen zien, zeggen de meeste respondenten dat het *dezelfde woonplaats* of *dezelfde regio* zou moeten zijn. Een kleine 10% wenst familie in *dezelfde buurt*. Familie inwonend in hetzelfde huis wil maar 0,5% en in het buurhuis wil nog geen 2% familie zien (deze groepen zijn samengevoegd in figuur 8.5). Een vergelijkbaar klein aandeel ziet de familie liefst in een andere regio wonen (niet in figuur) en maar liefst een kwart geeft aan dat het niet uitmaakt.⁵ Naarmate het opleidingsniveau lager is, wil men familie dichterbij zien, wat vermoedelijk een reflectie is van de feitelijke afstand tussen familieleden.

Behalve naar de opleiding is gekeken naar de leeftijd, het geslacht, het inkomen, religieuze achtergrond en hulpbehoevendheid van de ouders. Het meest onderscheidende kenmerk voor de gewenste nabijheid van familie blijkt een moslimachtergrond. Nederlanders die als moslim zijn opgevoed, hebben een veel sterkere wens om familie dichtbij te zien. Ruim 40% wenst hun 'favoriete' familielid of -leden in de buurt, in het buurhuis of zelfs in huis.⁶ Vermoedelijk heeft dit veel minder met de godsdienst van doen dan met de bredere culturele achtergrond, waarin familie belangrijk is.

Figuur 8.5

Gewenste nabijheid van het familielid dat men het meest dichtbij wil hebben, naar opleidingsniveau en godsdienstigheid in het gezin waarin men opgroeide (in procenten)

Bron: SCP (NIG '10)

Deze bevinding sluit aan bij onderzoek van Zorlu (2009) naar de invloed van familiebanden op ruimtelijke mobiliteit. Met behulp van bevolkingsregistratiegegevens van de regio Amsterdam (SSB) stelt hij vast dat het verhuizen naar een woning buiten Amsterdam sterk wordt afgeremd als er familie in de stad woont, vooral als het om zowel ouders als broers en zussen gaat. Dit geldt nog sterker voor Amsterdammers van Turkse en Marokkaanse komaf, onder wie het veel vaker voorkomt dat meerdere familieleden in de buurt wonen. Aanwezigheid van ouders in Amsterdam weerhoudt Turkse en Marokkaanse Amsterdammers er niet van om suburbaan te gaan wonen, maar wel om over langere afstand te verhuizen. Dat is sterker het geval dan bij autochtone Amsterdammers. Het verschil is nog veel groter als gekeken wordt naar de aanwezigheid van broers en zussen in Amsterdam. Als die er zijn, zet dat zowel een rem op verhuizen naar de suburbs als op, in nog veel sterkere mate, verhuizen over langere afstand. Hierbij is rekening gehouden met alle mogelijke persoonlijke kenmerken zoals opleiding, inkomen, gezinssituatie en de verandering daarin. Vooral veranderingen in het huishouden lokken immers een verhuizing uit, ook naar buiten de stad. De aanwezigheid of afwezigheid van familie in de stad is in de kring van Turkse en Marokkaanse stadsbewoners van veel groter belang voor waarheen ze verhuizen dan allerlei sociale kenmerken van de woonbuurt, zoals de werkloosheid, het inkomensniveau en de etnische compositie.

Feitelijke afstand tussen familieleden

Als we op basis van ander onderzoek kijken naar ruimtelijke afstanden tussen ouders en zelfstandige kinderen, dan blijken de hiervoor geschetste voorkeuren zeker ook een weerspiegeling te zijn van de feitelijke afstanden. De praktijk sluit voor velen vermoedelijk aan bij de voorkeur, of de voorkeur past zich aan de praktijk aan. De gemiddelde afstand tussen een volwassen kind (van 26 tot 50 jaar) en de ouders bedroeg volgens de NKPS 2002/'03 (Michielin en Mulder 2007) bijna 27 kilometer (hemelsbreed). Uiteraard zijn er grote verschillen tussen mensen met verschillende achtergrondkenmerken, waaronder opleidingsniveau. Hoe hoger het opleidingsniveau van het kind, des te groter de afstand. Voor kinderen met niet meer dan lagere school bedroeg de afstand ruim 15 kilometer; voor universitair geschoolden ruim 52 kilometer. Hoogopgeleiden moeten vaak voor hun opleiding al op afstand van de ouders gaan wonen. Ook hun werkgelegenheid is ruimtelijk minder geconcentreerd dan die van lageropgeleiden, zodat ze voor hun werk vaak verder weg moeten wonen.

Onder in het buitenland geborenen was de afstand tot de ouders beduidend korter dan bij niet-migranten, gemiddeld 15 kilometer. Uiteraard geldt dit alleen voor migranten van wie ook de ouders in Nederland wonen. Familie vormt een belangrijk bruggenhoofd in het land van aankomst en de solidariteit binnen families is, althans bij niet-westerse migranten, sterk (Yerden 2000). De afstand tot de ouders is bij mannen en vrouwen gelijk. Wel is er een veel kortere afstand tussen de ouders en kinderen met gezondheidsproblemen, gemiddeld 15 kilometer (ibid.). Ook gescheiden vrouwen wonen dicht bij hun ouders. Als zoon of dochter voor kleinkinderen heeft gezorgd, is de afstand tot de ouders kleiner dan als er geen kleinkinderen zijn (25 tegen 30 kilometer) (ibid.). In situaties waar het kind hulp kan gebruiken, lijkt de afstand tot de ouders kleiner te zijn. De situatie in het ouderlijk huis is van minder belang voor de fysieke afstand tussen ouders en kinderen, hoewel de afstand toeneemt met het opleidings- en welstandsniveau van de ouders. Maar de kleine of grote afstand ontstaat vooral doordat het kind een of meerdere keren verhuist. Het maakt tot op zekere hoogte uit of er broers of zussen in het gezin zijn. Dat laatste geldt voor vrouwen, die zich het meest verantwoordelijk voelen voor de zorg voor hun ouders. Vrouwen die nog een zuster hebben, wonen gemiddeld verder van hun ouders dan vrouwen zonder zuster en dan mannen. Van aanzienlijk belang is de urbanisatiegraad van het ouderlijke woonadres. Als die hoog is, is de kans groot dat kinderen dichtbij hun ouders wonen, omdat opleidingen en werkgelegenheid er minder dun gezaaid zijn (ibid.).

Dichter bij zijn of bij háár ouders?

Voor (echt)paren doet zich de vraag voor of ze dicht bij haar of bij zijn ouders gaan wonen. Hiernaar deden Blaauboer et al. recentelijk onderzoek (nog te verschijnen). Vrouwen verlaten vaker dan mannen het ouderlijk huis om direct met een partner te gaan wonen. Zodoende trekken ze vaker bij de man in dan vice versa en alleen al daardoor is de afstand tot haar ouders groter dan tot zijn ouders. Vanwege de meestal sterkere sociaaleconomische positie van de man, ook al door een leeftijdsverschil, wordt vervolgens de carrière van de man het meest bepalend voor de verhuisbeweging; de vrouw komt daarmee meestal nog verder van haar ouders te wonen. De gemiddelde afstand tot

het ouderlijk huis van de man is dan ook iets korter dan die tot de ouders van de vrouw (gemiddeld twee kilometer korter). Als de man ouder is dan de vrouw, is de afstand tot zijn ouders nog kleiner ten opzichte van die tot haar ouders. Maar als er kinderen in het gezin zijn gekomen, blijft de afstand tot zijn ouders gelijk, terwijl het koppel dichterbij haar ouders woont. Vermoedelijk heeft een paar met kinderen frequenter contact met de ouders van de moeder dan met de ouders van de vader in het gezin. De zorgrelaties van de vrouw krijgen de overhand, nadat in het begin van de gezinscarrière de sociaal-economische carrière van de man voorop stond.

Echtscheiding en kleinkinderen doen kinderen en ouders in elkaars richting verhuizen

Sommige gebeurtenissen in de levensloop van ouder of kind brengen een van tweeën ertoe in de richting van de ander te verhuizen. De kans dat ouderen dichterbij (een van) hun kinderen gaan wonen neemt toe naarmate ze verder uit elkaar wonen en dus meer aanleiding hebben om de afstand te willen verkleinen. In mindere mate geldt hetzelfde voor de afstand tussen ouderen en een broer of zus. Niettemin verhuizen met name jongere ouderen ook vaak nog juist verder van hun kinderen vandaan. Als de ouders aangeven gezondheidsproblemen te hebben, geeft dit geen merkbare aanleiding om naar de kinderen te verhuizen. Dat is anders wanneer er kleinkinderen zijn; ouders zijn dan eerder geneigd in hun richting te verhuizen (Van Diepen en Mulder 2009). Dat geldt voor kleinkinderen onder de 4 jaar, maar ook voor schoolgaande kinderen (Smits 2010). Verder verhuizen ouders eerder in de richting van een kind als dit het enige kind is. Ouders die op minder dan een kilometer afstand van een kind gaan wonen, doen dat eerder bij een dochter dan bij een zoon.

Een kind verhuist vooral in de richting van de ouders als het net gescheiden is. Er wordt dan sowieso verhuisd en de verhuizing voert dan bovengemiddeld vaak in de richting van de ouders. Ook is de kans dat een kind richting ouders verhuist groter indien daar ook al een broer of zus woont (Smits 2010: 91). Dat kinderen juist op grotere afstand gaan wonen doet zich voor als de ouders gescheiden zijn en vooral als ze een nieuwe partner hebben. Het lijkt er dus op dat een familielid dat emotionele of andere hulp kan gebruiken, in de richting van de hulpgever(s) verhuist, hoewel dit voor grootouders die naar hun kleinkinderen trekken minder evident is. Zij kunnen immers ingezet worden voor kinderoppas en zo hun kinderen helpen. Tegelijkertijd willen grootouders hun kleinkinderen ook veel zien, zodat ook betoogd kan worden dat het primair om hun eigen behoefte gaat (Lin en Robertson 1995).

8.4 Samenvattend

Ruimtelijke nabijheid van ouders en kinderen kan het makkelijker maken om regelmatig praktische of emotionele hulp te verlenen. Een grote meerderheid hecht daaraan, maar dat zegt toch weinig over de feitelijke afstand die men tot elkaar wenst. Bereikbaarheid en ook de perceptie daarvan is wellicht belangrijker. Ruimtelijke afstand tot de ouders ontstaat bij het uitvliegen van de kinderen en het zijn vooral de opeenvolgende verhuisbewegingen van die kinderen die de afstand tot de ouders bepalen. Zo wonen

hogeropgeleiden verder van hun ouders dan lageropgeleiden, omdat zowel studie- als werkopties ze verder van huis voeren. Deze werkelijkheid komt ook tot uitdrukking in de voorkeuren omtrent nabijheid van familie. Lageropgeleiden willen vaker dat een familielid in dezelfde buurt of dezelfde woonplaats woont. Voor een derde van de Nederlanders is het ook best als hun naaste familie weliswaar in een andere woonplaats, maar wel in dezelfde regio woont. Nog eens een kwart maakt het niet uit waar de familie woont. Ongeveer 0,5% zou wel een ouder of een volwassen kind in huis willen hebben en ongeveer 1,5% wenst een naast familielid als buur. Kleinkinderen worden het dichtstbij gewenst, gevolgd door ouders.

Nederlanders met een Turkse of Marokkaanse achtergrond hechten veel meer belang aan familie in dezelfde woonbuurt. De aanwezigheid van – naast ouders – vooral ook broers en zussen, weerhoudt een flink aantal van hen met familie in de buurt ervan om de woonplaats te verlaten.

Sinds midden jaren tachtig is er weinig veranderd in de leeftijd waarop kinderen uit huis gaan. In de vroeg-naoorlogse jaren lag die leeftijd door de woningschaarste op een hoog niveau, daarna daalde hij onder invloed van welvaarttoename, hogere opleidingen en individualisering. Jongvolwassenen verlieten vaker het huis voor een opleiding of om zelfstandig te zijn, nog zonder te gaan trouwen of samenwonen. Vanaf het 18e jaar verlaat ieder jaar ongeveer 10% het ouderlijk huis. Met 25 jaar is een derde van de zonen nog thuis en 15% van de dochters. Kinderen die vanuit huis gaan samenwonen of trouwen, vliegen een paar jaar later uit dan degenen die voor een opleiding vertrekken of om zelfstandig te zijn. Voor meisjes is samenwonen of trouwen nog net de belangrijkste reden om uit huis te willen; daarna volgen opleiding en de wens om zelfstandig te zijn. Voor jongens is dat laatste motief inmiddels het belangrijkste.

Dat de leeftijd van uitvliegen niet verder daalde, heeft te maken met individualisering binnen het gezin en met riantere woonomstandigheden. Woningen zijn groter geworden; het aantal kinderen nam af. Kinderen hebben het materieel rianter in huis en hebben ook meer vrijheden gekregen. De materiële en immateriële omstandigheden zijn van invloed op de leeftijd waarop men uit huis gaat. Hoe beter de omstandigheden, des te later verlaat de 16- tot 19-jarige het ouderlijk nest. Op iets hogere leeftijd zijn het juist de kinderen van welgestelde ouders die eerder zelfstandig gaan wonen. Er zijn dan geen materiële belemmeringen.

Kleine maar toenemende aantallen uitgevlogen kinderen keren weer enige tijd terug op het ouderlijk nest. Deze *boemerangkinderen* doen dit meestal nadat hun relatie is verbroken of een opleiding al dan niet voortijdig is beëindigd. Daarnaast speelt, in mindere mate, het zoeken naar woonruimte een rol en ook financiële problemen.

Vergelijkbaar kleine aantallen kinderen verhuizen naar een huis binnen een kilometer afstand van de ouders. Echtscheiding is dan de belangrijkste reden. De omgekeerde beweging is schaarser: ouders die bij hun kinderen gaan inwonen of om de hoek komen wonen. Als er kleinkinderen zijn, zowel heel kleine als in de schoolgaande leeftijd, verhuizen ouders wel vaker in die richting. In het algemeen verhuist degene die hulp kan gebruiken in de richting van het familielid dat emotionele of materiële steun geeft.

Alleen, in het geval van kleinkinderen is de behoefte aan steun als verhuismotief minder evident.

Het is lastig om woonproducten te bieden die het familieleden makkelijker maken om zeer dicht bij elkaar te wonen. Meergeneratiewoningen, die gekoppeld verhuurd worden aan bijvoorbeeld een ouder en een kind, zijn onvoldoende flexibel. Zo'n woning voldoet totdat (meestal) de oudere generatie vertrekt of overlijdt en de jongere generatie blijft wonen. Flexibele vormen, waarbij een verplaatsbare unit voor de ouders op het erf wordt gezet, zijn vooralsnog vrij kostbaar en alleen toepasbaar op plekken waar grotere tuinen zijn.

Noten

- 1 In de latere WoonOnderzoeken van vrom (van 2002 en nadien) is de vraagstelling over de samenstelling van het huishouden zo veranderd dat de tijdreeks niet kan worden voortgezet.
- 2 Van de meergeneratiehuishoudens waarbij ouders bij de kinderen inwonen, zijn er 250 nader onderzocht op basis van het Aanvullend voorzieningengebruikonderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), na samenvoeging van verschillende edities om voldoende aantallen te krijgen (Timmermans 2005).
- 3 Er is voor elk van de stellingen een logistische regressie uitgevoerd met als afhankelijke variabele hoe belangrijk 'regelmatig hulp kunnen bieden' enzovoort is. Daarbij zijn de antwoorden 'heel belangrijk' en 'belangrijk' samengevoegd. De referentiecategorie bestaat uit de samengevoegde antwoorden 'niet zo belangrijk' en 'helemaal niet belangrijk'. Als onafhankelijke variabelen werden opgenomen: geslacht, leeftijd, godsdienst waarmee men is opgegroeid, het wel of niet hebben van (uitwonende) kinderen, het wel of niet hebben van (hulpbehoevende) ouders, opleidingsniveau, stedelijkheid van de woonomgeving, welk familielid men het dichtst in de buurt wil hebben, en hoe dichtbij men dit familielid wenst (zie § B8.1 in de bijlage).
- 4 Met een multinomiale logistische regressie kon dit worden vastgesteld. Afhankelijke variabele is het familielid dat men het meest dichtbij wil hebben, met als referentiecategorie 'niemand in het bijzonder'. Onafhankelijke variabelen waren: geslacht, leeftijdsklasse, wel of geen (uitwonende) kinderen, wel of geen (hulpbehoevende) ouders, opleiding van de respondent, stedelijkheid van de woonomgeving en hoe dichtbij de familie zou moeten wonen (zie § B8.2 in de bijlage).
- 5 In 2004 is in de SCP-enquête TOS2004 een identieke vraag gesteld; de antwoorden waren vergelijkbaar.
- 6 Opnieuw is een multinomiale regressie uitgevoerd. De afhankelijke variabele is de mate van nabijheid die men wenst voor familie (zie § B8.3 in de bijlage). Het effect van een moslimachtergrond op de wens familie in dezelfde woonbuurt te willen zien is groot, ook als rekening gehouden wordt met opleiding, stedelijkheid enzovoort. In een stedelijke omgeving wordt in het algemeen minder gehecht aan nabijheid van familie in dezelfde buurt.

Literatuur

- Alders, M., J. Latten, M. Pool en I. Esveldt (2003). Het 'spitsurgezin'. In: N. van Nimwegen en I. Esveldt (red.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003* (p.127-132). Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) (NIDI-rapport nr. 65).
- Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg (2010). *Herplaatsbare woonruimte voor mantelzorg*. Geraadpleegd 25 augustus 2010 via www.kcwz.nl/dossiers/mantelzorg.
- Blaauboer, M. en C.H. Mulder (2009). Gender differences in the impact of family background on leaving the parental home. In: *Journal of Housing and the Built Environment*, 26 november 2009 (www.springerlink.com).
- Blaauboer, M., C.H. Mulder en A. Zorlu (nog te verschijnen). Distances between couples and the man's and woman's parents. In: *Population, Space and Place*.
- CBS (2009). *Relatie en gezin aan het begin van de 21-ste eeuw*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Diepen, A.L.M. van, en C.H. Mulder (2009). Distance to family members and relocations of older adults. In: *Journal of Housing and the Built Environment*, jg. 2009, nr. 24, p. 31-46.
- Ekkelboom, J. (2010). Mantelzorg in eigen tuin. Behoeft neemt toe. In: *Aedes Magazine*, 20 oktober 2010.
- Jong-Gierveld, J. de, A.C. Liefbroer en E. Beerink (1991). De invloed van materiële en immateriële ouderlijke hulpbronnen op het verlaten van het ouderlijk huis. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 66, nr. 1, p. 25-52.
- Kullberg, J., M. Vervoort en J. Dagevos (2009). *Goede burens kun je niet kopen. Over de woonconcentratie en woonpositie van niet-westerse allochtonen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lin, G., en P.A. Robertson (1995). Elderly parents and the geographic availability of their adult children. In: *Research on Aging*, jg. 17, nr. 3, p. 303-331.
- Michielin, F. en C.H. Mulder (2007). Geographical distances between adult children and their parents in the Netherlands. In: *Demographic Research*, jg. 17, nr. 22, p. 655-678.
- Schellingerhout, R. (red.) (2004). *Gezondheid en welzijn van allochtonen ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schnabel, P. (2006). *Jong wonen: de gewoonste zaak van de wereld?* Hilversum: Aedes-Forum voor Inspiratie en Zingeving (Aedes-forum reeks 7).
- Smits, A. (2010). *The role of parents in their adult children's housing and residential locations*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Timmermans, J. (2005). Ouderen in meergeneratiehuishoudens. In: A. de Boer (red.) (2005), *Kijk op informele zorg* (p. 105-122). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- USP Marketing Consultancy (2010). Kansen kangoeroe- of mantelzorgwoning nemen toe. Geraadpleegd 6 oktober 2010 via www.usp-mc.nl.
- Vreeze, N. de (1993). *Woningbouw, Inspiratie & ambities. Kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland*. Almere: Nationale Woningraad.
- VROM (2007). *Bouwen voor de schuifpuzzel*. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.
- VROM (2010). *Senioren op de woningmarkt. Nieuwe generaties, andere eisen en wonen*. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.
- VROM-raad (2002). *Smaken verschillen: Multicultureel bouwen en wonen*. Den Haag: VROM-raad (Advies 032).

Yerden, I. (2000) *Traditie, verwantschapsrelaties migratie en verzorging van Turkse ouderen in Nederland*. Amsterdam (Het Spinhuis).

Zorlu, A. (2009). Ethnic differences in spatial mobility. The impact of family ties. In: *Population, Space and Place*, jg. 15, nr. 4, p. 323-342.